№ 119 Յուլիսի 11 (23) **1880** Յուլիսի 11 (23) № 119

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Անպատճառ հարկաւոր է։—Ներքին տեսութիւն։ Նամակ խմբագրին։ Նամակ խմբագրին։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Ցուծաստան։ Արևելք և Ֆրանսիա։—«Մշակի» հեռագիրներ։ — Յայտարարութիւններ։ — Բանասիրական։ Քրդահայք։

ԱՆՊԱՏՃԱՌ ՀԱՐԿԱՒՈՐ Է

Հայի ձայնը չէ լսում Եւրոպան, հայ լեզուն չէ հասկանում եւրոպացին։ Թիւրքաց Հայաստանի դրութեան մասին տեղեկութիւնները Եւրոպան ստանում է դարձեալ հայերից, երբ որ սրանք խօսում կամ գրում են օտար լեզուներով....

Ինչքան էլ մաքեր յայտնես հայոց լրագրում, ինչքան էլ բողոքես հայոց թերթի մէջ Թիւրքիայի բարբարոսութեան կամ Եւրոպայի անտարբերութեան դէմ, —ոչինչ չէ օգնում, որովհետև հայոց լրագիրը, ամսագիրը, գիրքը կամ բրօշիւրը օտարներից ոչ ոք չէ կարդում և օտար ոչ մի լրագիր մեր գրուածները չէ արտատպում։

Մեր ձայնը Եւրոպային լսելի անելու համար անպատճառ հարկաւոր է որ հայերը ունենան օտար լեզուով մի օրգան։

Մեր կարծիքով ամենից լաւ կը լինէր հրատարակել Ռուսաստանում՝ Ս. Պետերբուրգում, կամ Մոսկվայում մի շաբաթաթերթ ֆրանսերէն և ռուսերէն լեզուով, որի նպատակը լինէր պաշտպանել Թիւրքաց հայերի շահերը, բացատրել նրանց դրութիւնը Եւրոպային։

Ի հարկէ կարելի էր հիմնել այդ տեսակ շաբաթաթերթ կամ փոքրիկ ամսագիր ոչ թէ միայն Ս. Պետերբուրգում կամ Մոսկվայում, այլ նոյն իսկ Թիֆլիսում, —բայց դրա համար քիչ շատ նիւթական միջոց է հարկաւոր, գոնէ սկզբում մի փոքրիկ դրամագլուխ է հարկաւոր։

Մենք ունենք մեր աչագին ծախսերը «Մշակի» վրա, եթէ ոչ մենք ուրախութեամբ յանձն կառնէինք և այդ տեսակ թերթի հրատարակութիւնը, որի պահանջը սաստիկ զգացվում է այժմ։ Բայց եթէ մեր ունևորները մեզ ամենափոքրիկ գումարն անգամ խոստանային՝ այդ հրատարակման համար, մենք ուրախութեամբ յանձն կառնէինք հրատարակել Թիֆլիսում մի հայոց օրգան ֆրանսերէն և ռուսերէն լեզուներով, որ պաշտպան հանդիսանար Թիւրքաց հայերի գործի։

Եւ չը պէտք է մոռանալ որ այդ տեսակ թերթ հարկաւորութիւն չը կայ տարիներով հրատարակել։ Այս րոպէիս հայոց խնդիրը վճռվում է, հիմա ուրեմն պէտք է խօսել, գործել։ Մէկ տարուց յետոյ կամ հայոց խնդիրը լաւ կը վճռվի,—այն ժամանակ այլ ևս Թիւրքաց հայերը պէտք չեն ունենալ մի պաշտպան լրագրի մէջ, կամ Թիւրքիայի հայերը ոչինչ չը ստանալով Եւրոպայից, բոլորովին կանհետանան որպէս ազգութիւն աշխարհիս երեսից, որովհետև բոլորն էլ կը գաղթեն իրանց հայրենիքից,—և այն ժամանակն էլ մի հայոց օրգան, մի թերթ որ պաշտպանէր հայոց դատը Եւրոպայի առաջ, նոյնպէս աւելորդ կը լինի....

Ուրեմն այդ տեսակ թերթ հիմնելով այժմ, բաւական է մի տարի միայն հրատարակել նրան, փառ թէ լաւ կը վերջանայ հայոց խնդիրը։

Կը սպասենք, արդեօք արձագանք կը գտնի հայերիս մէջ մեր այդ առաջարկութիւնը։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, մայիսի 10-ին

Ցօգուտ Վանի սովատանջների մայիսի 8-ին ժողովեցաւ՝ Վանքի մայր եկեղեցու գաւթում՝

Օհանեանից 20 կ., Բօրխեանից 1 ր., Գասպարեանից 20 կ., Ալամդարեանից 20 կ., Աւագեանից 10 կ., Պօլսեցի հայ 1 ր., Եսայեանից Առաքել 1 ր., Գուչայեանից 1 ր., Տէր-Մարկոսեանից 20 կ., Своя 1 ր., Մարգարեանից 1 ր., փրիգոնեանից մի ֆրանկ—փոխեցինք 40 կոպէկի հետ 40 կ., Մանվելեանից Աւետիս 40 կ., Մունէսեանից Մարգար 1 ր., Աբրահամեանից Արտեմ 1 ր., Արզումանեանից Խաչատուր 40 կ., № № 1 ր., Օհանեանից 20 կ., Գաբրիէլեանից 40 կ., Խաչատուրեանից Արտեմ 20 կ., Ճոնեանից տիկին 20 կ., Աղզամանեանից Արտեմ 20 կ., Քոչարեանից 1 ր., Ոմանք 20 կ., Եղիազարեանից տիկին 1 ր., Խարազեանից 20 կ., Ոմանք 1 ր.։ Գումարն է 15 ր. 70 կ.։ Աղքատներին բաժանեցինք 40 կ.։ Մնում է 15 ր. 30 կ.։

Սմբատ Հովսեփեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 8 յուլիսի

Տարակոյս չը կայ որ մտաւորապէս զարգացածը թէ մէկ անհատ լինի, թէ մէկ ամբողջ ազգ՝ միշտ աւելի արտօնութիւններ է վայելում քան թէ չը զարգացածը և չը կրթվածը։ Բայց զարգացածն ու կրթվածը միանգամայն հաստատապէս համոզված է որ անհնարին է վայելել այն արտօնութիւնները և գերադաս դիրքը, եթէ նա չարունակ չը կատարէ և իր պարտականութիւնները։ Բարոյական աշխարհում իրաւունքն ու պարտականութիւնը և պարտականութիւնն ու իրաւունքը այնքան սերտ իրար հետ կապված են, որքան պատճառն ու արդիւնքը թէ ֆիզիքական և թէ բարոյական երևոյթներում։

Հայ ազգը ճանաչել է, որ ինքն մտաւորապէս մի քանի աստիճան բարձր է կանգնած իրան շրջա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՔՐԴԱՀԱՅՔ

Վասակ հայ մ՚էր։

Կը լսենք թէ Տիարպէքիրի հայ-բողոքական հասարակութեան պատուելի հովիւ պ. Թովմաս Պօյաճեան ինք էր որ երբ անգղիական հիւպատոս պ. Թրօթթըր առաջին անգամ Տիարպէքիր եկաւ, ջանաց համոզել զայն թէ «Հայաստան» բառը գործածելու պէտք չը կար, ըստ որում բոլոր այն վիլայէթներն, որոց վրա պ. հազարապետին իրաւասութիւնը կը տարածուէր, Քրդստան էին միայն։ Այս պ. Թովմաս Պօյաճեան ինք էր, որ ինքզինք երկրին անցելոյն և ներկային կատարելապէս հմուտ ցուցնելով, յաջողեցաւ համոզել զպ. Թրօթթըր թէ հայ ազգութիւն մ՚այլ ևս փրպական բան մ՚էր. և իւր զրգմամբ է եղեր, որ պ. Թրօթթըր տետրակ մը խմբագրեր և Անգղիոյ Աշխարհագրական Արքունի Ակադեմիային ղրկեր է՝ հաստատելով թէ Կարնոյ, Վանայ, Բաղէշու, Քարբերդի և Տիարպէքիրի վիլայէթք Քրդստան են։ Պ. Պօյաճեանի խորհրդով է եղեր որ պ. Թրօթթըր՝ օտարազգի մը՝ որ բնականաբար այս խնդրոց վրա ինքնին բաւական տեղեկութիւն չէր կրնար ունենալ, իւր տեղեկագրին մէջ Հայաստանի մը գոյութիւնն հերքելու համար սա կերպ փաստաբանութիւն մ՚ըրեր է. «Ըստ որում անիշխանական և ոչ —կազմակերպեալ երկիրներու մէջ տիրող անունն այն ցեղին անունը կը լինի, որոյ լեզուն ամենէն աւելի կը խօսուի, և որոյ ձեռքն են երկրին արհեստներն, և որոյ սովորութիւններն և հագուստը նոյն երկրին սովորութիւններն և հագուստն են, այսինքն, նկատելով որ այդպիսի վիճակի մէջ գտնուող երկիրներն «հոն քաղաքակրթութեան գլխաւոր տարրը ներկայացնող ցեղին անուամբ կը յորջորջուին, և նկատելով որ Կարնոյ, Վանայ, Բաղէշու, Քարբերդի, և Տիարպէքիրի վիլայէթներուն մէջ ամենէն աւելի խօսուող լեզուն քրդերէն է, հայք ալ նոյն լեզուն կը գործածեն. թէ արհեստները քրդական արհեստներ են, ժողովրդեան հագուստը քրդական է, սովորութիւններն ու աւանդութիւններն ալ քրդական, հետևաբար, բոլոր այդ տեղերը Քրդստան են, մանաւանդ թէ հոն քուրդերն ամենաբացարձակ մեծամասնութիւն ունին ուրիշ ո և է ժողովրդեան վրա, և այդ վիլայէթներուն համար «Հայաստան» անունն այլ ևս պատմական անուն մ՚է։ Այս փոփոխութեան մի օրինակն է Ամերիկայի Միացեալ—Նահանգներն, ուր Հնդիկ—բարբարոս ցեղը գաղթականաց առջև տեղի տուած էր և հետզհետէ անհետանալով, նոր երկիր մ՚երեան ելած էր հոն. Նոյնպէս հայք քրդաց առջև տեղի տուած են և Քրդստան Հայաստանի յաջորդած է։»

Թէև մեք այս տեղեկութիւնները «կը լսենք» ի սովորական ձևով կը հրատարակենք, այսու ամենայնիւ տասնց կէտ առ կէտ ճշդութեան կըրնանք երաշխաւորել, դժբաղդաբար։ Այս տեղեկութիւնները մեզ տուող անձն երկար ժամանակ Եւրոպա և կովկասիա բնակած պատուարժան և արժանահաւատ ազգային մ՚է, որ անցեալ տարի պ. Թրօթթըրի կընկերանար անոր ուղևորութեանց մէջ, և պ. Թովմաս Պօյաճեանի բոլոր այս հակահայկական քաջագործութեանց ականատես վկայ լինելէ զատ, անոր խորհրդով պ. Թրօթթըրի շինած տետրակն ալ իւր աչօք տեսած և կարդացած է։ Ինչպէս գիտեն մեր ընթերցողք, պ. Թրօթթըր մեծ վստահութիւն ունեցած է պ. Թովմաս Պօյաճեանի, այն է Տիարպէքիրի բողոքական պատուելին վրա, որ ինք Տիարպէքիրէն բացակայ եղած ժամանակներուն համար զայն իրեն փոխանորդ կարգած է, և պ. Թովմաս Պօյաճեան «անգղիական հիւպատոսի փոխանորդ» ստորագրութեամբ գրութիւններ ունեցած է վերջին կայսոյս տետրակին մէջ։ Արդէն պ. Թովմաս Պօյաճեան Տրապիզոնի անգղիական հիւպատոս հաչակաւոր պ. Փալկրավի հետ ալ սերտ յարաբերութիւններ ունեցած լինելով, կը լսենք թէ պ. Փալկրավ Հայաստանի նկատմամբ երեք տարի առաջ հրապարակաւ յայտնած գաղափարներն, որք լորտ Քարնարվոնի հետ իւր վիճաբանութեան պատճառ եղան, Տիարպէքիրի բողոքական պատուելի պ. Թովմաս Պօյաճեանէն առած էր։

Նոյնպէս, այս օգանչելի հայասէր պ. Թովմաս Պօյաճեանի տուած տեղեկութեանց յենլով, պ. Թրօթթըր ցեղարանական քարտէս մը շինել է փորձելով հինգ վիլայէթից համար, յորում տարբեր գոյներով կը յայտնէ եղեր քրդաց կամ քրդախօս հայոց բնակած տեղերն, և զուտ հայախօս հայոց բնակած տեղերն, այնպէս որ, շնորհիւ պ. Թովմաս Պօյաճեանի տեղեկութեանց, այս քարտէսին վրա միայն ակնարկ մը նետել բաւական է եղեր հասկնալու թէ հայք ամենաչնչին տարր մ՚են այն երկրին մէջ, զոր տակաւին Հայաստան և Հայրենիք կանուանեն՝ լոկ ազգային զգացմամբ։

Արդէն պ. Թովմաս Պօյաճեանի անգղիական կայսոյս տետրակին մէջ հրատարակեալ գրութիւններն ալ հակահայկական զգացմամբ կը բուրէին, և սա էր որ Փիլիպպոս եպիսկոպոսի կոփւն այնքան ձախող և չափազանցեալ կերպիւ ներկայած էր անգղիական հասարակութեան. սա էր որ անմիջապէս Անգղիոյ արտաքին գործոց Նախարարութեան հեռագիր քաշելով այնպէս ցուցած էր իբր թէ հայք զիրար կը ջարդէին տիրացուական վէճերու պատճառաւ. և իւր այս գործունէութեան շնորհիւ էր որ, ինչպէս լրագիր ընթերցողք կը յիշեն, յայնժամ Լոնտրայէն աշխարհի չորս կողմը հեռագրեր ղրկուեցան՝ Տիարպէքիրի հայոց վայրագ գործերը ծանուցանելու։

Բայց միայն ասոնք չեն եղած պ. Թովմաս Պօյաճեանի ծառայութիւններն առ ազգն։ Արդէն ամեն Տիարպէքիրցի բողոքական կը վկայէ թէ երբ տեղւոյն բողոքականաց վարժարանին մէջ հայոց պատմութիւն կը դասախօսուէր, պ. Թովմաս Պօյաճեան ինք էր որ այս ուսումը վերցուց դըպրոցէն, ըսելով թէ տղայք հայոց պատմութիւնն իբր վէպ կրնան կարդալ և գրոնալ, բայց չարժեր որ դպրոցի մէջ ուսման ստարկայ ընեն զայն։ Տիարպէքիրի ազգային իշխանութիւնք կը վկայեն թէ երբ որ և է հարստահարութեան տեղեկագիր մը կը տանէին պ. Թովմաս Պօյաճեանին՝ իբրև Անգղիական հիւպատոսի փոխանորդին, պ. Պօյաճեան թէ այն տեղեկագրերն, և թէ ուրիշ հայ աղբիւրներէ եկող նմանօրինակ բոլոր տեղեկագրերը չափազանցեալ նկատելով, հաւատ չէր ընծայեր, և նոյն բանը պ. Թրօթթըրի առջև ալ ընելով, ի վերջոյ կը յաջողէր հայերն իբրև ստախօս և զրպարտիչ ներկայել Անգղիոյ ներկայիչին առջև, թէև գրուած բաները կրնային կատարելապէս ստոյգ

պատող քրիստոնեայ կամ ոչ-քրիստոնեայ ազգաբնակութիւններից. և այդ ինքնաճանաչութիւնը զարթեցրել է նորա մէջ իր իրաւունքները պահանջելու ձգտումը, մէկ ձգտում, որ թէ այսպէս և թէ այնպէս կը ստանայ իր բաւականութիւնը։

Սակայն ինչքան իրաւացի և բնական են մեզ՝ առաւել զարգացնելու համար իրաւունքներ ու արտօնութիւններ ձեռք բերելու պահանջները, նոյնքան անհրաժեշտ են մեր պարտականութեանց ճանաչելն ու կատարելը մեր կողմանէ։ Մենք չենք կարող պատմութեանը ասել՝ տուր մեզ այս ինչ և այն ինչ բաները, և մենք կանենք այս կամ այն։ Նա մեզ կասէ՝ առաջ քո ունեցածովը դու արա ինչ որ այժմեան պարտքդ է, և աւելին կը ստանաս։ Մենք մեր ներկայ ոյժերը պիտի գործածենք, որ նորանցով կազմենք մեր խարիսխը, որի վրա որ կը կարողանանք կառուցանել մեր ազգային շէնքը։

Զարգացած ազգերը ինչով են զարգացած սեպւում. Ոչ թէ իրանց այլ և այլ իրաւունքներովն ու իշխանութիւններովը, ոչ թէ իրանց հագուստներովն ու տներովը, միով բանիւ ոչ թէ իրանց այժմեան վայելած արգիւնքներովը, այլ իրանց կատարած և կատարելիս պարտականութիւններովը, որոնք իրանց վայելել են տալիս այն գիրքը։

Մենք չարաչար կը սխալվենք եթէ իբրև մեր լուսաւորութեան նշան ցոյց տանք մեր դպրոցներից բերած վկայականները, կամ այլ և այլ գիտութեանց մէջ մեր աներկբայելի հմտութիւնը։ Դեռ զարգացած չի համարվի շատ փողի տէր հարուստը, որ կառքերով է ման գալիս, որ կարողանում է հիանալի ապարանքներում և հրաշալի ամարանոցներում անցկացնել իր կեանքը, տնային վարժապետներ ու վարժուհիներ ունենալ, զանազան լեզուներ խօսել, վաճառանոցից ազնիւ և թանգագին զգեստներն ու ակնեղէններն առնել, բարակ ակնոց անցկացնել քթին կամ գլանաձև գտակ դնել. սորանք չեն լուսաւորութիւնը և զարգացումը։ Դեռ նա էլ չէ, որ մէկը այս բաները չունենալով և չանելով, սկսէ Դիօգենէսի կարասը մտնել, և մի տեսակ ճգնաւորական փիլիսոփայութիւն ծախելով, մէկ անկիւն քաշված՝ ազգային ասպարէզում գործելը արհամարհէ և իր ինքնահաւան դղեակից ճոռոմ և յախուռն դատողութիւններ անէ սորա և նորա պակասութեանց վրա և միայն հիների լաւութիւնները դըրւատէ։ Սորանք և սորանց պէս բաները չեն լուսաւորութիւնը, սորանք լուսաւորութեան և զարգացման գեղծումները՝ կարրիկատուրաներն են։

Զարգացումը պարտաւորութիւն կատարելն է։ Ոչ միայն պարտամուրհակը վճարելու կամ յանձն առածը ժամանակին հատուցանելը, այլ բարոյապէս խորհել և պարտք ճանաչել և ինքն իրան առանց որ և է արտաքին ստիպողականութեան կատարել ի ներքուստ մղված։ Ո՞վ և ո՞ր օրէնքն է անգլիացիներին, ամերիկացիներին և միւս լուսաւոր ազգերին ստիպում հազարներ և հարիւր հազարներ տալ և մոտը մէկ չնչին «անյայտ» գրել աղքատների, որբերի, ծերերի, ուսանողների, հիւանդների և ուրիշ շատ կարօտեալների համար։ Եւրոպայի և Ամերիկայի լուսաւոր ազգերում բարեգործական նպատակով ինքնակամ զոհաբերութիւնները աւելի մեծ թիւ են ցոյց տալիս, քան թէ կառավարութեան օրէնքով առած տուրքերը։

Սակայն մեր Թիֆլիսը և անտարակոյս ուրիշ շատ քաղաքներ այս չափով չափելիս կը գտնենք զրօ աստիճանի վրա։ Ոչ մի որբանոց, ոչ մի հիւանդանոց, ոչ մի աղքատանոց, գրեթէ ոչինչ չը կայ, կամ եղածն էլ մի օրինաւոր բան չէ։ Մէկ հայ մարդ դեռ կեանքը և շունչը իրանում հազիւ մի նշանաւոր բան կը տայ, մեռնելիս էլ որ ոմանք կտակում են, նա էլ ով գիտէ թէ ազգականներին ժառանգութիւնից զրկելու նպատակաւ չէ։

Մեր մեծ և անխուսափելի պարտքն է Վանի մէջ ունենալ բարձրագոյն դպրոց։

Ա. Ամիրխանեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Մշակի» կէս տարվայ բաժանորդագրութիւնը շատ լաւ է գնում։ Հասած ծախվածների հետ միասին մենք ունենք արդէն հազար բաժանորդից աւելի։ Ոչ մի տարի դեռ չէ եղել, ինչպէս այս տարի, որ «Մշակի» բաժանորդների թիւը հազարից անցնի։ Եւ դարձեալ ամեն օր նոր ստորագրվողներ են գալիս։

—

Թիֆլիսաբնակ Գրիգոր և Ալէքսանդր Եղիազարեան եղբայրներից դարձեալ ստացանք 25 րուբլ յօգուտ Հայաստանի սովատանջների։

—

Մենք ստացանք հետևեալ նամակը։ «Չունենալով ոչ մի ծանօթ Թիֆլիսում, խնդրում եմ ձեզ խոնարհաբար ցոյց տալ ինձ մի ծխախոտի մթերանոցի տէր վաճառական, որին ես կարողանալի ուղարկել իմ ապրանքս, որ բաղկացած է թմբաքուից, Տաճիկ, Հաւան և Մարիլանդ։ Առաջինը չը կտրած թամբաքու է, իսկ երկու վերջինը սիգարներ են։ Ընդամենը 110 պուդ է։» Հասցէն իմանալու համար կարելի է դիմել «Մշակի» խմբագրութեանը։

—

ՇՈՒՇՈՒՑ մեզ գրում են որ յունիսի 23-ին ռուս թատրոնասէրների խումբը Քաղաքային դըպրոցի դահլիճում ներկայացրեց Օստրովսկու պիէսներից մինը բարեգործական նպատակով։ Բեմի և այլ անյարմարութիւնների պատճառով ներկայացումն շատ անաջող անցաւ։

—

Մեզ հաղորդում են ՀԻՆ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻՑ, որ թէև թեմական տեսուչ պ. Պաօչեանց այցելեց հոգևոր դպրոցներին, բայց ժողովրդի մէջ տիրող երկպառակութիւնների պատճառով նրան չաջողվեցաւ բարեկարգել յիշեալ դպրոցները, որոնք կատարեալ անկման վիճակի մէջ են գտնվում։

—

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏԻՑ մեզ հաղորդում են, որ Էջմիածնի լճի շինված օրից համարեա տարի չէ անցել, որ մի կամ երկու հոգի այնտեղ չը խեղդվէին։ Այս օրերս խեղդվեցաւ դարձեալ մի պատանի աշակերտցի գաղթականներից։

—

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏԻՑ մեզ գրում են որ այս օրերս Արաքսի մէջ լողանալու ժամանակ խեղդվեց մի զինուորական բժիշկ։

—

Մեզ հաղորդում են ԱԽԱԼՑԽԱՅԻՑ որ ուսուցիչ պ. Ց. Ա. աշակերտներին և աշակերտուհիներին ծեծում է և նրանց այնպիսի անվայել անուններով է կանչում, որոնց մենք տպագրութեան մէջ կրկնել անհնարին ենք համարում։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ

«Голосъ» լրագրին Աթէնքից գրում են հետևեալը յունիսի 29-ից։

Բերլինից այսօր ստացված հեռագիրները հաղորդեցին մեզ, որ կոնֆերենցիայի երէկվայ նիստի ժամանակ հաւատարմատարները ստորագրեցին այն վճիռը, որ որոշում է Յունաստանի նոր սահմանները։

Ուրեմն երէկվանից մեր հայրենիքի համար նոր դարեգլուխ է սկսվում։ Պետութիւնների ընդհանուր վճիռը յօգուտ Յունաստանի կարող է ապացուցանել, որ եւրոպական պետութիւնները, խոստովանելով Թիւրքաց կայսրութեան անյարատևութիւնը, իրաւացի կերպով վերաբերվեցին վերականգնված այն ազգութեան շահերին, որին վիճակված է ապագայում Բալկանեան թերակղզու վրա նշանաւոր դեր խաղալ։ Յոյները հիացած են Եւրոպայի վճռից. Թեսալիայի միացնելը Յունաստանի հետ մեր ազգային մեծ տօն է, որովհետև այդ օրից Յունաստանը Մակեդոնիայի հարևան է դառնում և Թերմայեան ծոցի պահապան։

Ամէնքին այժմ զբաղեցնում է այն հարցը, թէ ինչպէս կիրագործվի կոնֆերենցիայի վճիռը և կը համաձայնի արդեօք Թիւրքիան կամաւորապէս յանձնել Յունաստանին այն երկիրները, որոնք կոնֆերենցիայի վճռի համեմատ նրան վիճակվել են։ Ճանաչելով Թիւրքերին կարելի է պնդել, որ առանց արիւնհեղութեան այդ գիջումը չի կատարվի։ Այս մտքի մէջ բոլոր յոյները համոզված են և հետաքրքրութեամբ նայում են յունական կառավարութեան կարգադրութիւնների վրա, իսկ կառավարութիւնը, պէտք է խոստովանել, դանդաղութեամբ է պատրաստվում յոյների և թիւրքերի, կամ աւելի լաւ է ասել յոյների և ալբանացիների ապագայ պատերազմի համար։ Քանի որ Թիւրքերը և ալբանացիները վաղուց պատրաստ են պատերազմի համար, մեր կառավարութիւնը նորերումս օֆիցերներ ուղարկեց Ունգարիա, թնդանօթների ձիաներ գնելու, Փարիզ, 40000 զինուորի հագուստ պատրաստելու և Ալժիր, հեծելազօրքի ձիաներ գնելու համար։ Եթէ պատերազմ սկսվի, կառավարութիւնը կարող է պատերազմի դաշտը 46000 զինուորներ ուղարկել, բայց այդ զօրքերը, զինուորական պիտոյքների պակասութեան պատճառով, երեք կամ չորս ամսից առաջ պատրաստ չեն կարող լինել։ Ի՞նչ պէտք է անէ կառավարութիւնը այդ ժամանակվայ ընթացքում, եթէ Թիւրքիան ընդդիմանայ կոնֆերենցիայի վճռին։ Ահա այն հարցը, որ անհանգիստ է անում յունական հասարակութեանը։ Ասում են, որ Յունաստանի համար այժմեան նշանաւոր հանգամանքների պատճառով, յունական պարլամենտը ժամանակից առաջ կը հրաւիրվի։

Այստեղ հրատարակվող ֆրանսիական «Journal d'Athène» լրագիրը, քննելով նոր երկիրները Յունաստանի հետ միացնելու եղանակը ի մէջի այլոց ասում է։

Ճանաչելով Բ. Դրան նենգութիւնը, մենք պէտք է սպասենք այն անցքերի կրկնութեանը, որոնք կատարվեցան Բօսնիայի և Հերցեգովինայի մէջ, իսկ վերջին ժամանակներում Հիւսիսային Ալբանիայի մէջ։ Իր արդարութեամբ ուժեղ և ազգային պատւի դրօշակը ձեռքին բռնած, Յունաստանը սպասում է ամեն տեսակ դժուարութիւններին։ Մեր կառավարութիւնը բոլորովին չէ ցանկանում պատերազմել, բայց միևնոյն ժամանակ չէ վախենում փորձել իր ոյժերը յունականութեան թշնամիների հետ։ Հիմնվելով Եւրոպայի վճռի վրա, մենք առաջ կերթանք և չենք վախենայ մեզ սպառնող վտանգներից։ Այժմեան Յունաստանը մի մեծ պետութեան հետ պատերազմելու համար ճշմարիտ է բազմաթիւ զօրքեր չունի, բայց մի քանի շաբաթներից յետոյ Յունաստանը կը ներկայացնի զարմացած աշխարհին 40000 փորձված և քաջ զինուորներ և բացի այդ կամաւորների բազմաթիւ գունդեր։ Կամաւորները գլխաւորապէս այն նահանգների

լինել։ Մեր արժանահաւատ բարեկամն ալ կը վըկայէ թէ երբ ինք պ. Թրօթթըրի և պ. Թօվմաս Պօյաճեանի հետ գտնուէր, և Պէրլինի դաշնագրին 61-րդ յօդուածին և հայոց գործերուն վրայ խօսք բացուէր, բողոքականաց պատուելին միշտ բացագանչմամբ կըսէր. «Զարմանք. հայ ազգ մը չը կայ, և սակայն հայոց խնդիր մը կը յուզեն, որչափ պարզամիտ են այդ յօդուածը խմբագրողք։»

«Զարմանք. դու հայ մ'ես, և սակայն քուրդէ մ'աւելի հակակիր ես հայոց. որչափ պարզամիտ է այս պ. Թրօթթըր, որ հաւատ կընծայէ քո խօսքերուդ,»—ըսէր թերևս հայ մը։ Բայց ոչ այնպէս. զի պ. Թրօթթըր անգղիական հին աշխարհավարութեան լաւ գործիք մը գտած է պ. Պօյաճեանի քով, և կատարեալ վստահութիւն ունի անոր վըրա, ինչպէս կը վկայեն անցեալ տարուան և այս տարուան «Կապոյտ տետրակներուն» մէջ պ. Պօյաճեանի համար իւր տուած վկայութիւնք։

Մեր պատուարժան բարեկամն, որ գովելի համեստութեամբ առ այժմ իւր անունն ու տիտղոսները չը հրատարակեր, պատրաստ է՝ ի հարկին՝ իւր ստորագրութեան ներքև հրատարակել և հաստատել ինչ որ մեք հոս կը գրենք Տիարպէքիրի բողոքական հայոց գլուխ պ. Թօվմաս Պօյաճեանի սիրելի ազգասիրութեան, հայրենասիրութեան և հայասիրութեան վրայ։

Տիարպէքիրի բողոքական ազգայինք կրնան պարծիլ իրենց Պատուելիով, որ շնորհիւ իւր մեծ ազդեցութեան և հարստութեան, արդէն երկար ժամանակէ ի վեր իրենց գլուխն է, և որ երկու տարիէ ի վեր այնքան գեղեցիկ ծառայութիւններ կը մատուցանէ ազգին։ Իսկ պատմագէտք կրնան մեծարական երևոյթ մը համարիլ այս իրողութիւնը թէ՝ ինչ ինչ կլիմայից տեսական ազդեցութեան ներքև, ինչ ինչ երկիրներու մէջ Վ.ասակներ բնաւ պակաս չեն լինիր. և թէ՝ ի մասնաւորի՝ հայոց բաժինն էր վերջին և ոչ նուազ ազդեցիկ Վ.ասակ մը գտնել յանձն պ. Թօվմաս Պօյաճեանի։

Մեր առ ըրած պատմութենէն օգտակար դաս մը կարելի է առնուլ, և մենք գլխաւորապէս այդ կէտին վրայ պիտի պնդեմք։

Հայաստան կոչուած երկրին Քրդաստանի փոխուելուն վրայ պ. Թրօթթըրի, կամ աւելի ճիշդ է ըսել, պ. Պօյաճեանի գաղափարները բաւական հետաքրքրական են. բայց այս չարգելուր զմեզ յաւելուլ նաև թէ Հայաստանի ժամանակակից պատմութեան և նորա արդի բազմամարդական և ցեղագրական վիճակագրութեան հմուտ անձանց համար՝ պ. Պօյաճեանի փաստաբանութիւնն, որոյ մէկ բովանդակութիւնը վերը գրինք, աչարկու բան մը չէ, և զօրաւորագոյն փաստերով կարելի է ցուցնել թէ պարզապէս կուսակցական ոգւով մը, կամ քաղաքական շահէ մը դրդուելով կարելի է Հայաստանի և հայ ազգութեան մը գոյութիւնն ուրանալ ի նպաստ Քրդաստանի և քրդական ազգութեան մը։ Բայց աւելորդ է, Ջօն-Բիչօթի պէս, օդին մէջ սուր շողացնել. ուստի, լսած լինելով որ պ. Թրօթթըրի այս հռչակաւոր տետրակն, այն է՝ Հայաստանի գոյութիւնը ջրող գրութիւնն և անոր կցուած քարտէսն Անգղիոյ Աշխարհագրական Ակադեմիային կողմանէ հրատարակուելու վրայ են, կը սպասեմք որ հրատարակին, և երբ աւելի կատարեալ կերպիւ վերահասու լինիմք նոցա պարունակութեանց, ազգին այն ուսումնականաց հետ, որք անշուշտ պիտի զգածուին այսպիսի հրատարակութենէ մը, և հետևաբար, իրենց պատմական, հնախօսական, լեզուաբանական, ցեղագրական և աշխարհագրական հմտութեամբ խնդիրը լուսաբանել պիտի փութան, մենք ալ թերևս մեր խոնարհ բաժինը պիտի ունենամք այդ քրդամոլական գաղափարներն հերքելու գործին մէջ։

Ուստի, այս մասին կանխական կարծիք չուզելով յայտնել, առ այժմ մասնաւոր իրողութեան մը վրայ միայն մեր ընթերցողաց ուշադրութիւնը կուզեմք հրաւիրել։

Թէև յայտնի է թէ Հայաստանի շատ գաւառաց մէջ քրդերէն խօսող հայք այդ լեզուն քրդաց հետ իրենց ունեցած յարաբերութեանց մէջ կը գործածեն, և թէ իրենց մայրենի լեզուին ալ հմուտ են, ինչպէս են Մշոյ և Վանայ հայք, և թէպէտ ճիշդ այն տեղերն, ուր հայք հայերէն և քրդերէն միանգամայն կը խօսին, քուրդերն ալ հայերէն գիտեն, և թէ, վերջապէս, թէև Հայաստանի մէջ քուրդք՝ ընդհանուր առմամբ՝ աւելի հայերէն գիտեն քան Թուրքերէն, և թէպէտ, հետևաբար, իրաց այս վիճակին մէջ պ. Թրօթթըրի, կամ աւելի ճիշդ է ըսել, պ. Պօյաճեանի հանած եզրակացութիւնք իրաց վիճակին հակառակ են, այսու ամենայնիւ՝ ոչ նուազ ճշմարիտ է թէ, Հայաստանի քանի մը մասանց մէջ, հազարաւոր հայք լոկ քրդերէն կը խօսին, ինչպէս Անատոլուի շատ տեղերն ալ լոկ Թուրքերէն կը խօսին։ Բայց հայք Անատոլուի վրայ պատմական և ազգաբանական պահանջում մը չունենալով, յոյժ բնական է որ Հայաստանի լոկ քրդախօս հայերն աւելի ողբալի լինին, քան Անատոլուի Թրքախօս հայազգիք։

Այս դժբաղդութիւնը կը տեսնուի Օսմանեան Հայաստանի հարաւային սահմանագլխոց վրա լեռանց այն կարգ մը չըթայից մօտերը, զորս ի հընումն կորդուաց լերինք կանուանէինք, և որք վարչական արդի ստորաբաժանմանց մէջ, Վանայ, Պիթլիսի և Քարբերդի նահանգաց հարաւային ծայրերէն կանցնին և դէպ ի Տիարպէքիր կերթան, իրենց մէջ առնլով, գլխաւորապէս, Շատախի, Մոկսի, Պիթլիսի, Խոյթի, Սասնոյ, Սղերդու, և Խիզանու գաւառիկներն։

Այս տեղերու հայոց մեծագոյն մասն առաւել կամ նուազ հեռաւոր ժամանակաց մէջ բոլորովին քրդացած են, մէկ մասն այժմ կէս քուրդ և կէս հայ է, և մէկ կարևոր մասն ալ կայ, որ թէև հայ-քրիստոնեայ է, թէ և Ս. Լուսաւորչի լոյս կրօնքը կը դաւանի, թէև քահանայ և եկեղեցի կը ճանչէ, այսու ամենայնիւ, ո՛չ հայերէն գիտէ, ո՛չ ալ հայ ազգութեան մը գաղափարն ունի. լեզուն քրդերէն է, և իւր բոլոր գործառնութեանց մէջ զինքշրջապատող քուրդերէն տարբերութիւն չունի։

Մեք բացարձակապէս կը զգուշանամք այն քաղաքական նկատմանց մէջ մտնելէ, որք Քրդաստանի մօտ գտնուող բոլոր այս գաւառաց հայերն, իրենց անհատական անկախութենէն զրկելով, արդի նիւթական և բարոյական ստուէկ վիճակին հասուցած են,—քաղաքական նկատմունք, կըսեմք, զորս անգամ մ'ես երևան հանած է Ռ. Ռ. (Պ. Ռօպէրթ Ռօզ.*) ստորագրութեամբ քաղաքագէտ մը՝ Փէլ-Մէլ Կազէտ անգլիերէն լրագրին յունիս 12-ի թուոյն մէջ, յորում, Լորտերու խորհրդարանին մէջ վերջերս տեղի ունեցած վիճաբանութեան առթիւ «Հայկական խնդիր» վերնագրով յօդուած մը հրատարակելով, հայ գիւղացւոց թշուառութեան և Հայաստանի հողոյն վրա քուրդ պէյերու գործութեան քաղաքական գաղտնիքները կը բացատրէ երկարօրէն։